

Fra nasjonalinntekt til nasjonalregnskap

Tor Skoglund

Det første norske nasjonalregnskapet etter moderne prinsipper ble publisert av Statistisk sentralbyrå (SSB) i 1952. Allerede i 1892-93 hadde imidlertid Anders Nicolai Kiær – SSBs første direktør – beregnet tall som viste at Norges nasjonalinntekt var om lag 580 millioner kroner, eller 290 kroner per innbygger. Norge var da blant de få land som hadde slike beregninger.

I nasjonalinntektsberegningene, som var en forløper for nasjonalregnskapet, var man i hovedsak interessert i å tallfeste et bestemt tall: nasjonens inntekt. I nasjonalregnskapet er formålet ikke bare å vise det samlede resultatet av den økonomiske virksomheten i landet i et år, men også hvordan dette resultatet er skapt og hvordan det er anvendt og fordelt. I nasjonalregnskapet er statistikk fra mange kilder stilt sammen og avstemt.

Anders Nicolai Kiær

Kiær var en særdeles ruvende skikkelse i norsk statistikkens historie. Han ledet arbeidet med norsk statistikk i 46 år. I perioden 1867-1876 var han leder for Det statistiske kontor i Departementet for det Indre. Det statistiske Centralbureau ble etablert som selvstendig institusjon i 1876 etter initiativ fra Kiær. Han var Byråets direktør fram til 1913. Under Kiærs ledelse ble norsk statistikk utvidet til å omfatte mange nye områder.

Kiær skrev i 1874 en artikkel på fransk, som var datidens viktigste internasjonale statistikspråk, om prinsippene for nasjonalinntektsberegninger. Artikkelen ble skrevet på grunnlag av en oppfordring fra Den internasjonale statistikkongressen i Haag fem år tidligere. Dette temaet forsvant imidlertid fra kongressens dagsorden og Kiærs bidrag ble derfor aldri presentert.

Artikkelen ble gjenfunnet i SSBs bibliotek i 2011, og er gjengitt i faksimile og i norsk oversettelse i Bjerkholt og Skoglund (2012). Denne boka beskriver også bakgrunnen for Kiærs arbeid med beregninger av nasjonalinntekt og setter arbeidet inn i historisk sammenheng. Kiær var en aktiv deltaker i det internasjonale statistiksamarbeidet. En viktig arena for utveksling av statistiske idéer på 1800-tallet var Den internasjonale statistikkongressen, som senere ble avløst av Det Internasjonale Statistiske Institutt (ISI). Internasjonalt ble Kiær mest kjent for sitt arbeid med utvalgsundersøkelser.

I 1876, det samme året som SSB ble opprettet, ble det første rene professoratet i økonomi og statistikk utlyst ved Universitetet i Kristiania. Kiær søkte, men fikk ikke stillingen. Bakgrunnen for at han søkte var, etter eget utsagn, hans sterke interesse for forskning. Ved siden av sitt arbeid som leder av Statistisk sentralbyrå og ansvarlig for utvikling av norsk statistikk, fikk han likevel utført en betydelig forskningsinnsats på mange områder. Kiær var opptatt av å utnytte statistikk i samfunnsvitenskapelig analyse, og han etablerte en forsknings-tradisjon som førte fram til at det senere ble etablert en forskningsavdeling i SSB.

Ikke bare materiell produksjon

I artikkelen fra 1874 diskuterer Kiær hvordan nasjonalinntekten bør defineres. Han argumenterer for at tjenesteaktiviteter skulle inkluderes i nasjonalinntekten. Adam Smith og andre økonomer hadde hevdet at bare produksjon som resulterte i noe materielt som kunne omsettes på et marked var produktiv virksomhet. I sin berømte bok *Nasjonenes velstand* fra 1776 hevdet Smith at arbeid som utføres av militærvesen, advokater, leger og kunstnere var uproduktivt.

Hva som skal regnes som produksjon og verdiskaping i nasjonalinntektsberegninger og i nasjonalregnskapet har vært et viktig faglig diskusjonstema i historien helt opp til våre dager. Ifølge dagens internasjonale retningslinjer skal også prostitusjon og narkotikahandel inkluderes i nasjonalregnskapet.

Kiær drøfter i artikkelen også mulighetene for å beregne nasjonalinntekten statistisk. Han var tilhenger av å bruke den personlige metode, det vil si å beregne nasjonalinntekten ved å summere innbyggernes inntekt, framfor å bygge på inntektstall for de ulike næringene ("den reelle metode"). Kiær innså imidlertid at kvaliteten av beregningene ble forbedret dersom man kombinerte tall fra ulike kilder som utfylte hverandre. Dette er også et viktig prinsipp i det moderne nasjonalregnskapet.

Tor Skoglund er seniorrådgiver i Seksjon for nasjonalregnskap (tsk@ssb.no).

Husmødrene må regnes med

I artikkelen *Indtægts- og formuesforhold i Norge*, utgitt i to hefter som tillegg til Statsøkonomisk Tidsskrift 1892 og 1893, publiserte Kiær de første beregningene av nasjonalinntekten i Norge. Beregningene, som bygde på tall fra den kommunale skatteligningen for 1891, viste en samlet skattepliktig inntekt for landets innbyggere på 328 millioner kroner. Til dette la han til anslag for inntekter som var under grensen for beskatning, inntekter fra offentlige eiendommer og fond, og et beregnet tillegg for en antatt undervurdering av ligningstallene for jordbrukets inntekter. Dessuten la han til en beregnet verdi for husholdsarbeidet til husmødre og deres hjemmевærende døtre:

”Det gjælder her verdien af, hvad mere end 300 000 arbejdende kvinder udretter i aarets løb ved sine hænder gjerning og sit tankearbeid for hus og hjem.” ”Hvad forskjel er der i henseende til arbeidets produktive art f. ex. mellem den vask, der foretages i huset og den, der leies ud mot betaling, mellem husbagning og bagning som industri, mellem forfærdigelse av klæder hjemme eller ved betalte syersker eller skræddere? Det ene er jo ligesaa produktivt som det andet.” (Kiær 1892/93, s. 14-15)

Kiær anslo verdien av husholdsarbeidet til 80-100 millioner kroner, og endte opp med et anslag for samlet nasjonalinntekt på mellom 500 og 600 millioner, dvs. at ulønnet husholdsarbeid utgjorde om lag 15 prosent av nasjonalinntekten.

I henhold til de internasjonale retningslinjene for nasjonalregnskapet som ble etablert etter andre verdenskrig skal ulønnet husarbeid ikke inkluderes i nasjonalproduktet. Statistisk sentralbyrå har imidlertid gjennomført slike beregninger i et såkalt satellittregnskap til nasjonalregnskapet. De siste beregningene som nylig er presentert viser at dette arbeidet har en verdiskaping som tilsvarende 26 prosent av bruttonasjonalproduktet (Statistisk sentralbyrå 2012).

I artikkelen har Kiær også beregnet gjennomsnittsinntekten i de ulike ”livsstillinger”: embetsmenn og andre statsansatte, lærere, kontorbud, advokater, gårdbrukere, arbeidere, håndverkere osv. Ved å kombinere gjennomsnittsinntekten med antall personer i de enkelte yrker på grunnlag av folketellingsdata fra 1890-tellingen, får han både kontrollert sitt totaltall for nasjonalinntekt og belyst hvordan nasjonalinntekten var fordelt mellom yrker, kjønn og næringer. Kiær finner ved hjelp av denne metoden et tall for nasjonalinntekten på 581 millioner kroner, det vil si godt i samsvar med tallene han hadde beregnet på grunnlag av tallene fra skatteligningen.

Kiær bruker i artikkelen mye plass på å belyse og diskutere inntektsfordelingen i samfunnet, som var et av hans store interesseområder. Han understreket likevel at man ikke ensidig må se på goder som kan kjøpes for

penger. Han blir lyrisk når han beskriver verdien av ikke-økonomiske goder:

”Solen lyser og varmer gratis, den friske luft innandres, uden at der ydes vederlag, den vakre natur aabner sin favn for alle.” (Kiær 1892/93, s. 139).

Kiærs beregninger ble ikke publisert internasjonalt, og først referert til for et internasjonalt publikum 60 år senere i en publikasjon utgitt av OEEC (Organisation for European Economic Co-operation) i 1953. Norge var et av åtte land som hadde gjennomført slike beregninger før 1900. De andre landene var England, Frankrike, Russland, USA, Østerrike, Tyskland og Australia.

Både Kiær og andre økonomer gjennomførte senere flere beregninger av Norges nasjonalinntekt (se Bjerkholt og Skoglund 2012).

Grunnsteinen for nasjonalregnskapet

På 1930-tallet satte professor Ragnar Frisch i gang et arbeid med å lage et fullstendig nasjonalregnskap ved Universitetets Økonomiske Institutt. Frisch brukte ordet nasjonalregnskap første gang i en artikkel i 1933. I et innlegg på et nordisk statistikermøte i 1939 redegjorde han for dette arbeidet og trakk trådene tilbake til Kiær:

”Det ligger en lang og betydningsfull utvikling på nasjonalinntektsberegningenes område mellom 1874 og i dag. Jeg tillater meg å nevne dette spesielle året til sammenligning fordi det var da Kiær skrev sin grunnleggende avhandling om nasjonalinntekten. Mange nye data har kommet til som gjør det mulig å få meget nøyaktigere resultater nå enn dengang. Men ikke bare det. Den fylldigere økonomiske statistikk vi nu har, gjør det mulig å stille nye spørsmål, særlig om nasjonalinntektens *sammensetning* etter forskjellige kjennemerker slik som det har vært drøftet av tidligere talere i dag. Med utgangspunkt i denne utvidede problemstilling har enkelte vært dristige nok til å spørre om det ikke skulle være mulig å gå enno videre og forsøke å stille opp et helt *nasjonalregnskap*... ”Med et nasjonalregnskap mener vi en oversikt ikke bare over nasjonalinntekten i et bestemt år eller nasjonalformuen på et bestemt tidspunkt, men en noenlunde fullstendig oversikt over hele *den nasjonal økonomiske drift* et år, stilt opp på en slik måte at sammenhengen mellom de forskjellige data kommer tydelig fram. Oppstillingen skal gjøres slik at de sammenhenger vi er særlig interessert i fremtrer med *bokholdermessig nødvendighet*” (Frisch 1940).

Under krigen ble videreføringen og tallfestingen av systemet overført til SSB og resultatene ble publisert i Statistisk sentralbyrå (1946). Beregningene bygde i hovedsak på produksjonsstatistikk for de ulike næringene, det vil si det Kiær hadde kalt den reelle metoden. Selv om betegnelsen ”nasjonalinntekt” ble brukt i tittelen på denne publikasjonen, var arbeidet inspirert av Frischs nasjonalregnskapsidéer. Konsum

Nasjonalregnskapet

Nasjonalregnskapet ble etablert som en del av den offisielle statistikken i Norge i årene etter andre verdenskrig. Siden har nasjonalregnskapet blitt tilpasset nye internasjonale retningslinjer og er revidert i flere omganger. Formålet med nasjonalregnskapet er å gi et avstemt og helhetlig bilde av samfunnsøkonomien. Nasjonalregnskapet gir både en sammenfattet beskrivelse av økonomien under ett, og en detaljert beskrivelse av transaksjoner mellom de ulike deler av den norske økonomien, og mellom Norge og utlandet. Nasjonalregnskapet inneholder i dag sammenliknbare årstall tilbake til 1970 og kvartalstall tilbake til 1978.

Nasjonalregnskapets begrepsapparat er viktig for å forstå et lands økonomi. Nasjonalregnskapet har derfor i mange år vært et sentralt informasjonsgrunnlag for analyse av den økonomiske utviklingen. Tall fra nasjonalregnskapet ligger til grunn for arbeidet med makroøkonomiske analyser og prognoser både i Statistisk sentralbyrå, Finansdepartementet, Norges Bank og andre institusjoner. Fordi nasjonalregnskapet i de fleste land er forankret i de samme retningslinjene, gir tall fra nasjonalregnskapet også et godt utgangspunkt for internasjonale sammenlikninger. Som følge av EØS-avtalen er Norge i dag forpliktet til å følge de europeiske retningslinjene for utarbeiding av nasjonalregnskapet slik disse framkommer i Det europeiske nasjonalregnskapssystem (ENS). Per i dag er det 1995-versjonen av ENS som gjelder.

og investeringer var imidlertid behandlet svært summarisk, og avstemmingen av tallene ble foretatt på et aggregert nivå. Dette var den første og eneste publikasjonen med nasjonalinntekt i tittelen som utkom som Norges offisielle statistikk. Kiærs beregninger ble som nevnt utgitt i *Statsøkonomisk Tidsskrift*.

Nasjonalregnskapet blir offisiell statistikk

Arbeidet med et fullstendig nasjonalregnskap skjøt for alvor fart etter krigen. Odd Aukrust ble i 1946 tilsatt som byråsjef, og den første leder for det kontoret som de første årene riktignok het "kontor for beregning av nasjonalinntekt og bankstatistikk" i Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskap ble imidlertid snart den toneangivende betegnelsen på denne statistikken og det norske nasjonalregnskapet fikk en sterkere forankring i realiteten av økonomien enn i inntektsdelen. Et sentralt element var en kryssløpskjerne som viste strømmene av varer og tjenester mellom sektorene.

Etter krigen startet også et utstrakt internasjonalt samarbeid for å standardisere statistikken. Denne delen av historien er utførlig beskrevet i Halvorsen mfl. (2011).

Referanser

Bjerkholt, Olav og Tor Skoglund (2012): *Anders Nicolai Kiær – en pioner i nasjonalinntektsberegninger. Inkludert A.N. Kiær: Essai sur la question d'une statistique du revenu national*, Sosiale og økonomiske studier 114, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger.

Frisch, Ragnar (1940): "Nasjonalregnskapet", i *Beretning om Det 3. Nordiske statistikermøte i Oslo, den 28. og 29. juni 1939*, Grøndahl & Søns Boktrykkeri, Oslo.

Halvorsen, Tore, Liv Hobbeldstad Simpson og Tor Skoglund (2011): *Nasjonalregnskapets historie i Norge. Fra fri forskning til lovregulert statistikk*, Sosiale og økonomiske studier 112, Statistisk sentralbyrå.

Kiær, Anders Nicolai (1892/93): *Indtægts- og formuesforhold i Norge. Tillegg til Statsøkonomisk Tidsskrift 1892 og 1893*.

Statistisk sentralbyrå (1946): *Nasjonalinntekten i Norge 1935-1943. Realkapitalen 1939 og kapitalreduksjonen under krigen. Okkupasjonskostnadene*, Norges offisielle statistikk X. 102.

Statistisk sentralbyrå (2012): *Verdien av ulønnet husholdsarbeid*, SSB-magasinet, <http://www.ssb.no/magasinet/analyse/art-2012-06-22-01.html>